הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 422-443

שיעור כה

תקיעת שופר בשבת במקדש, במדינה ולאחר החורבן

(ראש השנה כט ע"ב – ל ע"א)

הקדמה
א. תוקעים בשבת במקדש אך לא בגבולין
ב. תקנת רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן
ג. כבר נשמעה קרן ביבנה – סנהדרין או מקדש?
ד. גבולות המקדש ותקיעה בשופר בירושלים ובהר הבית
ה. שמיעת קול שופר ממי שתוקע בראש השנה בשבת
סיכום

הקדמה

כשראש השנה שחל בשבת, בבית המקדש תקעו ומחוץ למקדש לא תקעו. לאחר החורבן תיקן רבן יוחנן בן זכאי שיתקעו בשבת בכל מקום שיש בו בית דין.

מדוע בזמן המקדש תקעו בשבת רק במקדש ומה הם גבולות המקדש לעניין זה? מה היקף תקנת רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן? נעיין באמור בשני התלמודים – בירושלמי ואחר כך בסוגייתנו בבבלי, ובדברי הרמב"ם.

א. תוקעים בשבת במקדש אך לא בגבולין

במשנה (כט ע"ב) נאמר:

> יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה.[1]

בירושלמי (ד, א) נאמר שאין תוקעים בשבת מחוץ למקדש, מפני שאין מצווה לתקוע בשבת מחוץ למקדש:

> רבי אבא בר פפא אמר: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש הוון יתיבון. מקשיי אמרין תנינן: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה".
>
> אין דבר תורה הוא, אף בגבולין ידחה? אין לית הוא דבר תורה אף במקדש לא ידחה?
>
> עבר כהנא, אמרין: הא גברא רבה דנישאול ליה. אתון שאלון ליה.

---

1 הביטוי "יום טוב של ראש השנה" הוא ייחודי. זו הפעם הראשונה במסכת ראש השנה שראש השנה נקרא יום טוב. בהמשך הפרק נזכר גם כן במשנה (ד, ז): "העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה...", וכן גם במשנה בעירובין (ג, ט): "רבי דוסא בן הרכינס אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה...". בתוספתא (ברכות ג, יג; ראש השנה ב, יז) נזכר ביטוי זה בהקשר של ראש השנה שחל בשבת. שם חלקו בית שמאי ובית הלל כמה ברכות מברכים בתפילה – עשר או תשע. הרב שלמה כהן (ראש השנה כט ע"ב – בסוף המסכת) כתב בשם אביו הרב ישראל משה הכהן, שהיה צריך להדגיש זאת מפני שבמשנה הפותחת את המסכת נזכרו ארבעה ראשי שנים, ורק א' בתשרי הוא יום טוב. הוא הסביר גם מדוע הדבר נזכר רק כאן ולא קודם לכן. בשם הרב לוי יצחק מברדיצ'ב (קדושת לוי השלם, ג, לקוטים חדשים, לראש השנה, ירושלים תשי"ח, עמ' תקכ) מופיע: "הנה תמיד כשחל ראש השנה להיות בשבת קודש, היה מרגלא בפי אותו צדיק זי"ע להמליץ בעד ישראל ולומר: ריבונו של עולם! השתא צריך אתה לכתוב את כל ישראל לחיים, כי אם לא כן, ח"ו, היאך אתה רשאי לכתוב בשבת, הלא הוא חילול שבת. אבל לחיים רשאי אתה לכתוב, כי פיקוח נפש דוחה את השבת".

אמר לון: כתוב אחד אומר "יום תרועה" (במדבר כט, א) וכתוב אחד אומר "זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד) הא כיצד? בשעה שהוא חל בחול "יום תרועה", בשעה שהוא חל בשבת "זכרון תרועה" מזכירין אבל לא תוקעין.

רבי זעירה מפקד לחברייא: עולון ושמעין קליה דרבי לוי דרש. דלית איפשר דהוא מפיק פרשתיה דלא אולפן. ועל ואמר קומיהון:

כתוב אחד אומר "יום תרועה" וכתוב אחד אומר "זכרון תרועה" הא כיצד? בשעה שהוא חל בחול "יום תרועה" בשעה שהוא חל בשבת "זכרון תרועה" מזכירין אבל לא תוקעין.

מעתה אף במקדש לא ידחה? תנא "באחד לחדש" (ויקרא כג, כד).

מעתה אפילו במקום שהן יודעין שהוא "באחד לחדש" ידחה?

תני רבי שמעון בר יוחאי: "והקרבתם" "(ויקרא כג, כה) במקום שהקרבנות קריבין.

מכך שבמקדש תוקעים בשופר בשבת, הניחו אמוראים שתקיעת שופר דוחה שבת. אם כן, מה הסיבה שאין תוקעים בשבת מחוץ למקדש? התשובה היא שאין מצווה כלל לתקוע בשבת, המצווה היא רק בחול. כך נלמד מדרשת הפסוקים: "יום תרועה" (במדבר כט, א) – כשראש השנה חל ביום חול, "זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד) – כשראש השנה חל בשבת, זוכרים אך אין תוקעים. אם אין מצווה לתקוע בשבת, מדוע במקדש תוקעים? והתשובה: "נאמר 'באחד לחודש'" (ויקרא שם). במקום שיודעים מתי אחד לחודש, דהינו במקום שיודעים מתי קידשו את החודש, שם תוקעים תמיד. בבית המקדש יודעים מתי קידשו את החודש כי בית הדין ישב שם. אם כך: "מעתה אפילו במקום שהם יודעים שהוא באחד לחודש ידחה", בכל מקום שיודעים מתי א' בתשרי יתקעו, ולא רק בבית המקדש? גם בסביבות בית המקדש ידעו אם קידשו החודש. התשובה: "תני רבי שמעון בר יוחאי: 'והקרבתם' (ויקרא כג, כה), במקום שהקרבנות קריבין". קרבן העדה (שם) פירש שבבית המקדש, המקום שמקריבים בו קרבנות, שם לעולם הוא יום תרועה ותוקעים גם בשבת.[2]

גם בבבלי (כט ע"ב) נזכרת דרשת הפסוקים:

מנא הני מילי? אמר רבי לוי בר לחמא אמר רבי חמא בר חנינא: כתוב אחד אומר "שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד), וכתוב אחד אומר: "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א)?

לא קשיא. כאן ביום טוב שחל להיות בשבת, כאן ביום טוב שחל להיות בחול.

שאלת הגמרא היא מה המקור לכך שאין תוקעים במדינה בראש השנה שחל להיות בשבת? רבי לוי בר לחמא בשמו של רבי חמא בר חנינא דרש את אותם פסוקים שנדרשו בירושלמי בשם כהנא שהיה גברא רבה, ובשם רבי לוי. נראה שגם בירושלמי הדרשה היא בשם רבי לוי בר לחמא.

בהמשך הבבלי שאל רבא את השאלה שנשאלה בירושלמי בנוגע לתקיעה במקדש בשבת, וכן שאל שאלה נוספת:

---

2 מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (מורשה – שיחות למועדים, עמ' רלד-רלה) העיר שמצוות אחרות, כמו אכילת מצה בפסח, ישיבה בסוכה ונטילת ארבעת המינים, מופיעות בתורה כל אחת במקומה ולא יחד עם הקרבנות שמקריבים בימים אלו. אך כיוון ש"שופר כבפנים דמי" (כו ע"א), נאמר הציווי על שופר עם פרשת הקרבנות. עוד כתב שמאחר שלפי הירושלמי מן התורה תוקעים בשבת רק במקדש, נאמר הציווי במסגרת קרבנות ראש השנה. הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש – ראש השנה, עמ' קח-קי) דן לפי הירושלמי ועל פי הרמב"ם שכל ירושלים נחשבת מקדש, אם באותן שנים שגלתה סנהדרין מהמקדש טרם בואה ליבנה, שם תיקן רבן יוחנן בן זכאי לתקוע במקום בית דין, תקעו בשופר בשבת. לדבריו נראה שבתקופה זו "לא היו תוקעין בשבת כלל, ועדיין יש לעיין בדבר". נראה שלפי הרמב"ם שסבר שכל ירושלים היא מקדש, כל עוד היו בית דין בירושלים תקעו בשבת (רמב"ם הל' שופר ב, ח): "בזמן שהיה המקדש קיים והיה בית דין הגדול בירושלם היו הכל תוקעין בירושלם בשבת כל זמן שבית דין יושבין". הרמב"ם כתב שבית הדין יושב בירושלים, לא ציין שעליהם לשבת בלשכת הגזית. על פי הירושלמי שתקעו במקדש בשל הקרבנות, כל זמן שהקריבו קרבנות במקדש, תקעו גם כן בשופר בשבת.

> אמר רבא: [א] אי מדאורייתא היא, במקדש היכי תקעינן? [ב] ועוד: הא לאו מלאכה היא דאצטריך קרא למעוטי, דתנא דבי שמואל: "כל מלאכת עבדה לא תעשו (במדבר כט, א) – יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת, שהיא חכמה ואינה מלאכה"?

השאלה הראשונה דומה לשאלה שנשאלה בירושלמי. השאלה השנייה: ההנחה בה היא שאסור לתקוע בשופר בשבת כי זו אחת מל"ט מלאכות שבת, אך אין זה נכון שהרי בשם תנא דבי שמואל נאמר שתקיעה בשופר היא חכמה אך לא מלאכה.

כאמור לעיל, בירושלמי הוסבר על בסיס לימוד מפסוקים שבמקדש תוקעים בשבת, ומחוץ למקדש אין מצווה לתקוע בשופר בשבת. אך בבבלי רבא דחה לגמרי את ההסבר על בסיס דרשת הפסוקים, וניתב את הדיון למקום אחר:

> אלא אמר רבא: מדאורייתא מישרא שרי, ורבנן הוא דגזור ביה, כדרבה.
> דאמר רבה: הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר. גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעמא דלולב (סוכה מב ע"ב – מג ע"א), והיינו טעמא דמגילה (מגילה ד ע"ב).

לפי רבא "מדאורייתא מישרא שרי" – ההנחה שהייתה בשאלה השנייה שאסור לתקוע בשופר בשבת כי תקיעה היא אחת מל"ט מלאכות, איננה נכונה. מותר מהתורה לתקוע בשופר בשבת. בגמרא נזכרו דברי רבה שציטט בדבריו את התוספתא (ב, ד): "הכל חייבין בתקיעת שופר", והוסיף ש"אין הכל בקיאין בתקיעת שופר". הסיבה שבגללה אין תוקעים בשבת בגבולין היא גזרת חכמים, וכדברי רבה: "גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים".[3] זהו אותו נימוק שבגללו אין נוטלים ארבעת המינים בשבת,[4] ושאין קוראים במגילה אסתר כשפורים חל בשבת. שופר ולולב הם מצוות מהתורה שאין מקיימים אותן בשבת, ומגילה היא תקנת חכמים שביסודה נתקן שאין קוראים מגילה בשבת אלא מקדימים את קריאתה.[5] יש לציין שנימוק זה – 'גזירת חכמים "שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים" – אינו נזכר כלל בירושלמי ביחס לאף לא אחת משלוש המצוות הללו – שופר, לולב ומגילה.[6]

---

3 בתוספתא (ב, יב) נאמר: "מתלמדין לתקוע בשבת. אין מעכבין את הנשים ואת הקטנים מלתקוע בשבת ואין צריך לומר ביום טוב". גם במשנה (לב ע"ב) נאמר: "אין מעכבין את התנוקות מלתקוע, אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו", ובגמרא (לג ע"א) נאמר על כך: "אמר רבי אלעזר: אפילו בשבת. תני נמי הכי: מתעסקין בהן [=עם גדולים שהגיעו לחינוך] עד שילמדו, אפילו בשבת. ואין מעכבין התינוקות מלתקוע בשבת, ואין צריך לומר ביום טוב". כך גם מופיע בירושלמי (ד, ט): "אמר רבי לעזר: מתניתא בגדול ביום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, ותני כן מתלמדין מלתקוע בשבת. אין מעכבין את התינוקות מלתקוע ביום טוב". כאן לא חששו שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים, מפני שהתלמיד הולך לביתו של מלמד שאצלו נמצא השופר. בעוד שאם היה מצווה לתקוע בשבת, יש להניח שיהיו שייטלו את השופר שלהם וילכו למי שילמדם לתקוע.

4 ראה בהרחבה בספרי: "נטילת ארבעת המינים בשבת", באר יהודה – סוכה, עמ' 318-331.

5 נימוק זה נפסק להלכה ברמב"ם ביחס לשופר, לולב ומגילה (הל' שופר ב, ו; הל' לולב ז, יג, יח; הל' מגילה א, יג). נימוקו של רבה מופיע גם בגמרא (פסחים סט ע"א) בנוגע להזאה על טמא מת שחל שביעי שלו בשבת ערב פסח ואם לא יטהר לא יוכל לעשות קרבן פסח, וכן בגמרא (ביצה יז ע"ב – יח ע"א) מדוע אין טובלים כלים בשבת. בגמרא (מגילה ד ע"א) נאמר שדורשים באיגרת הפורים בשבת ואין חוששים לגזירת רבה. בגמרא (שם ע"ב) נימק רב יוסף נימוק אחר מדוע אין קוראים מגילה בשבת, וראשונים דנו אם רב יוסף חלק על רבה או שהוסיף נימוק. ראה בהרחבה בספרי: "קריאת מגילת אסתר במקדש", מועדי יהודה וישראל, עמ' 323-333. ראשונים ואחרונים עסקו רבות בשאלה מדוע נימוקו של רבה לא נאמר גם ביחס למצוות אחרות.

6 במסכת סופרים (פרק יט) נאמר: "אם חל ראש השנה להיות בשבת, אינו אומר 'יום תרועה', אלא 'זכרון תרועה', לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין משום גזירה". דברים אלו הם בזיקה לשיטת הירושלמי, אך ההנמקה היא כשיטת הבבלי. כך פסקו להלכה: מחזור ויטרי (סי' תקכז ד"ה פרק יט); רא"ש (ראש השנה ד, יד);

מתי נגזרה גזרה זו, ומי הם שגזרו אותה? במדרש תנחומא (פרשת אמור סימן כא) נאמר:

> ולקחתם לכם ביום הראשון ואפילו בשבת, אלא בזמן שבית המקדש קיים היו נוטלים, **ועכשיו גזרו עליהם חכמי האחרונים** שלא ליטול בשבת שמא ילך אצל הבקי ללמוד ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים וכן לענין שופר וכן לענין מגילה.

מי הם החכמים האחרונים? הרב מנחם מנדל כשר (תורה שלמה, יג, עמ' קמט-קנה) ציין לדברי אחד מהראשונים – רבנו מנחם, שכתב שהגזירה נתקנה בזמן אנשי כנסת הגדולה. הרמ"מ כשר הוכיח זאת גם מדברי הגמרא (מגילה ד ע"ב): "כולי עלמא מגילה בשבת לא קרינן", והכוונה שמעולם לא קראו מגילה בשבת, ואפילו בזמן שקידשו על פי הראייה שאז י"ד באדר יכול לחול בשבת.[7]

כאמור רבא דחה את דרשת הפסוקים, "אלא אמר רבא...", אך בירושלמי יש תשובות לשתי השאלות שרבא שאל. [א] מדוע תוקעים בשבת במקדש? בפסוק (ויקרא כג, כד-כה) נאמר: "זכרון תרועה מקרא קודש. כל מלאכת עבודה לא תעשו, **והקרבתם** אשה לה'", ועל כך "תני רבי שמעון בן יוחאי: 'והקרבתם' במקום שהקרבנות קריבין". הרב משה מרגלית (פני משה שם) פירש: "ההתורה מרמזת לנו דבמקום שמקריבין קרבנות, הוא דלעולם יום תרועה יהיה לכם, ואפילו בשבת". [ב] מדוע נאסר לתקוע מחוץ למקדש, הלא תקיעה בשופר היא חכמה ולא מלאכה? אכן אין איסור. אלא שהתורה לא ציוותה לתקוע בשבת מחוץ למקדש. המצווה היא בבית המקדש בלבד.

יוצא אפוא שלפי דברי רבי לוי בירושלמי אין מצווה כלל מהתורה לתקוע מחוץ למקדש בראש השנה שחל להיות בשבת, ולפי רבי שמעון בר יוחאי, במקדש, במקום שבו מקריבים, תוקעים בשופר בשבת. לפי דברי רבא בבבלי יש מצווה לתקוע בשבת בשופר מחוץ למקדש והתקיעה איננה מלאכה מל"ט מלאכות שבת, אך על פי רבה, חכמים גזרו שלא לתקוע בשבת בשופר בשל חשש "שמא ישכח ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים".[8]

רמב"ן, ריטב"א (ראש השנה לב ע"א); טור ושולחן ערוך (או"ח סי' תקפב, ז). להרחבה רבה בעניין זה ראה הרב נריה גוטל ("זכרון תרועה", שלמי שמחה, סי' ה).

7 ראה עוד: הרמ"מ כשר (שו"ת דברי מנחם, או"ח, ד, סי' יד). נראה להוסיף שהואיל ומגילה נתקנה בתחילת בית שני, הגזירה שמא יעבירנו כבר הייתה ידועה אז. אלא שאין זה הכרחי, מאחר שבגמרא במגילה וכן בירושלמי מופיעות הנמקות אחרות לאי קריאת המגילה בשבת. לפי הרמ"מ כשר ייתכן שגזירה זו קשורה לדברי התוספתא (שבת טז, א; ירושלמי שבת יז, א; שבת קכג ע"ב) האומרת שבימי נחמיה בן חכליה גזרו שלא להוציא כלים מסוימים היות שהעם היה פרוץ בשמירת שבת, "ומשום לא פלוג אסרו אז בשבת גם טלטול שופר לולב ומגילה". אלא שגם על כך ניתן להעיר שגם שם לאחר שגזרו שלא לטלטל, משראו שהעם חוזר לדקדק בשמירת שבת, התירו לטלטל את רוב הדברים, ואם כן מדוע לא התירו לטלטל בשבת מחדש שופר, לולב ומגילה? במיוחד שלפי התוספות (בבא קמא צד ע"ב ד"ה בימי) במילים "בימי פלוני נשנית משנה זו", הכוונה שהגזירה נגזרה רק לדורו.

8 הרב שמואל בורשטיין (שם משמואל, מועדים – ראש בשנה, שנת תרע"ט) כתב שאין לשופר מעלה גדולה יותר ממעלת השבת, ו"כל מה שעושה השופר, הוא עשוי ועומד ע"י קדושת שבת מאליה". ראה גם: הרב צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק – ראש השנה, אותיות טז-יח, כד); הרב יהודה אריה לייב אלתר (שפת אמת – ראש השנה, שנים תרמ"ב, תרמ"ה, תרנ"ב, תרנ"ז, תר"ס, תרס"ב). הרב צבי יהודה הכהן קוק (קנין תורה, עמ' פג-פד) כתב: "התקיעה היא השמעת קול, והקול הוא פנימיותו של הדיבור. כשאנו שומעים אנו שומעים קולות. אולם פנימיותו של קול השופר הוא הזכרון: 'אמרו לפני... זכרונות כדי שיעלה זיכרונכם לפני לטובה. ובמה? בשופר'. השופר הוא הכלי שהזכירה מתבצעת על ידו. פנימיות המצוה היא הזכירה, והשופר רק מגלה את העיקר. אין זה נכון לומר, שבשבת אין מקיימים את מצות התקיעה בשופר, שכן דוקא אז המצוה מתקיימת במדרגתה העליונה והמקורית, במדרגת הזכרון. יום טוב שחל בחול, אשר עליו נאמר 'יום תרועה' הוא במדרגה שניה, ופעולת התקיעה מתבצעת בו בפועל. ואילו בשבת אשר בה נאמר 'זכרון תרועה' המצוה מתקיימת במדרגתה העליונה ובמעלה הגדולה. בה מקיימים את מהותה ורוחה של המצוה שהוא הזכרון". מקורות פנימיים ורעיוניים נוספים לכך שאין תוקעים בשבת: הרב חיים ישעיהו הדרי (שבת ומועד בשביעית, עמ' 429-433); הרב מנחם שמשי (אמונה סדורה, ימים נוראים, עמ' 228-239).

הרב צדקיה הרופא (שבולי הלקט, סדר ראש השנה סי׳ רצד) כתב שדברי רבא ורבה בבבלי משלימים את הנאמר בירושלמי ואינם דוחים אותו:

> יש תמיהין למה לי גזירה דרבה הא תרי קראי כתיבי ״זכרון תרועה״ ו״יום תרועה״ ומוקמינן חד בשבת וחד בחול? ומפרשין יש לומר דרבה גופיה מפרש להו לקראי. מאי טעמא אמרה תורה ״זכרון תרועה״? משום גזירה דשמא ילך אצל בקי ללמוד וכו׳.

דברים דומים כתב הרב יחיאל בן יקותיאל הרופא (ספר תניא רבתי, הל׳ ראש השנה סי׳ עז):

> ואמר מאי טעמא אמר קרא ״זכרון תרועה״? משום דשמא ילך אצל בקי ללמוד.[9]

אך נראה לומר הסבר אחר. לפי הירושלמי אין כלל דיון אם מותר או אסור לתקוע בשבת בגבולין, כי אין כלל מצווה מהתורה לתקוע בשבת בגבולין.[10] לעומת זאת, לפי האמור בבבלי, יש מצווה מהתורה לתקוע בשופר בשבת במקדש ובגבולין, וחכמים הם שגזרו שלא לתקוע בשבת בגבולין,[11] שמא יעבירהו ארבע אמות ברשות הרבים.[12]

---

9 יש שסברו שספר תניא רבתי הוא קיצור של ספר שבולי הלקט. אך אלו הם שני מחברים תלמידי הרב יהודה בן בנימין ענו, הריבב״ן, ועל כן יש דמיון רב בדבריהם.

10 הרב שניאור זלמן מלאדי (ליקוטי תורה, דרושים לראש השנה, דף נז, ג) כתב שגזירה זו נתקנה דווקא בבית שני, מפני שאז לא היתה גאולה שלמה, מאחר שלא הייתה ריבונות מוחלטת על הארץ בשלטון עם ישראל, ולכן גם חסרו חמישה דברים בבית שני (יומא כא ע״ב), ובהם גם שכינה, והטעם לזה הוא שבית ראשון היה בבחינת ׳עלמא דחירות׳ – חירות משעבוד עכו״ם, ובבית שני לא הייתה חירות, וגם הייתה יניקת החיצונים, ולכן גזרו בו חכמים כמה גזירות וסייגים. הרב יוסף אנגל (גליוני הש״ס, ראש השנה כט ע״ב) כתב עוד: ״וצ״ל דאפי׳ לפי המסקנא דכאן דרק מדרבנן משום גזירה דרבה הוא דלא תקעינן, מ״מ כבר היתה הגזירה גם בימי משה. ולכן נאמר בשנה ראשונה ״זכרון תרועה״ כפי מה שהיתה העשיה בפועל רק זכרון ולא תקיעה. ואף על גב דהיה אז מקום שיש בו ב״ד דתוקעין בשבת גם בגבולין? מ״מ י״ל דזהו רק אחר חורבן המקדש זכר למקדש משא״כ אז בשנה ראשונה דלא היה עדיין מקדש לא היו תוקעין בשבת״. הרמ״מ כשר (תורה שלמה, כרך יג פרק יב עמ׳ 149-155) הסביר שדרשת הפסוק ״זכרון תרועה״ כשחל בשבת, באה ללמד שנטילת שופר בשבת היא רשות, ובשלב מסוים ראו חכמים צורך לגזור כדי שלא יבואו לידי חילול שבת. ראה גם: הרב צבי שכטר (בעקבי הצאן, עמ׳ רכו-רכח).

11 הרב קלונימוס קלמן אפשטיין (מאור ושמש, רמזי ראש השנה, טז) כתב: ״׳תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו׳ (תהלים פד, ד) והנה דוד המע״ה אמר פסוק זה לתקוע שופר בראש השנה ולא חלק בו אם חל להיות בשבת או בחול, וחז״ל התקינו שלא לתקוע אם חל ראש השנה להיות בשבת שמא יעבירנו ד׳ אמות ברשות הרבים. ועדיין אין זה מספיק קצת לבטל עבור זה מצוה של תורה. וטעם זה אמרו בנגלה ומסתמא היו להם גם טעם כמוס ע״פ סוד״. דברים דומים כתב הרב יוסף חיים (שו״ת תורה לשמה, סי׳ תלו): ״הטעם דשמא יעבירנו ד׳ אמות ברשות הרבים לא אמרו רז״ל אלא בשביל לעשות טעם פשטי ונגלה לגזרתם לפני המון ישראל כדי שתתקבל גזרתם אצל כל אדם ולא תהיה גזרה שאין בה טעם, אך אין זה עיקר הטעם שלהם. אלא העיקר הוא מפני שהם ידעו ברוח קדשם שהתיקון הנעשה ע״י מצות אלו ביום זה הנה כאשר חל יום זה בשבת הנה הוא נעשה מאיליו מכח קדושת השבת ואין צריך לעשותו על ידינו. לכן בעבור כבוד שבת תקנו שלא לתקוע ביום זה ולא יטלו לולב. להורות שהתיקון של המצות האלה הוא נעשה מאיליו ע״י קדושת השבת. אך זה הטעם הוא סוד ונסתר ולא יספיק להמון ישראל ולכן הוכרחו לעשות טעם אחר לגזרתם והוא שמא יעברנו ד׳ אמות ברשות הרבים ומאחר שהם מוכרחים לגלות זה הטעם על כן במקדש דלא שייך זה הטעם דשמא יעביר ד׳ אמות תוקעין. וכן במקום שיש סנהדרין של כ״ג שהם סנהדרי קטנה גם כן תוקעין משום דבפני בית דין לא שייך טעם זה. ולעולם עיקר הטעם הוא משום דהתיקונים הנעשים ע״י מצוה זו הם נעשים מאליהם מכח תוספת קדושת השבת וכל זה בחלק המעשה. אבל בחלק הדיבור גם כשחל בשבת אנחנו מקיימים המצוה כי חלק הדבור של מצות תקיעת שופר מתקיים ע״י פרשת המפטיר שקורין ׳יום תרועה יהיה לכם׳ (ויקרא כג, כד) וגם ע״י הפסוקים שמזכירין בתפילת מוסף. וכן כשחל יום ראשון של סוכות בשבת אנחנו מקיימים חלק הדיבור של מצות לולב ומיניו בפרשה שקורין בספר תורה שאומרים פסוק ׳ולקחתם לכם ביום הראשון׳ (ויקרא כג, מ)״.

12 התוספות (שבת סד ע״ב ד״ה רבי ענני) לימדו זכות על נשים שיוצאות בשבת בתכשיטים ברשות הרבים: ״אמרו הקדמונים דמותרות לצאת בהן, דמוטב יהו שוגגות ואל יהו מזידות״. הטור (אורח חיים סי׳ שג) הזכיר לימוד זכות זה, וכך גם הרב יוסף קארו (שולחן ערוך שם יח), וכתב עוד: ״והשתא דלית לן רשות הרבים גמור הוה ליה כל רשות הרבים שלנו כרמלית ודינו כחצר שאינה מעורבת, ומותר״. הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (סי׳ שג, ביאור

ב. תקנת רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן

בהמשך המשנה (כט ע"ב) נאמר:

> משחרב בית המקדש
> התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין.
> אמר רבי אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד.
> אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין.
> ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה: שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא – תוקעין, וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד.

רבן יוחנן בן זכאי תיקן שיתקעו במקום שיש בו בית דין. מקור נוסף שממנו ניתן ללמוד שתוקעים בראש השנה בשבת במקום שיש בית דין, הוא מדרש ההלכה (ספרא, בהר פרשה ב סוף פרק א אות ה) העוסק בעיקרו בתקיעת שופר ביובל:

> "והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה, ט). "ביום" ולא בלילה, "ביום הכיפורים" אפילו בשבת, "תעבירו שופר בכל ארצכם" מלמד שכל יחיד חייב.
> יכול אף תרועת ראש השנה תהיה דוחה את השבת? תלמוד לומר "בכל ארצכם והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים" שאין תלמוד לומר "בעשור לחודש ביום הכיפורים" ממשמע שנאמר ביום הכיפורים איני יודע שהוא יום הכיפורים בעשור לחודש? אם כן למה נאמר "בעשור לחודש"? אלא בעשור לחדש דוחה את השבת בכל ארצכם, ואין תרועת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד.[13]

לא נאמר במדרש ההלכה באיזה בית דין מדובר.[14]

הלכה ד"ה והשתא) כתב שדברי השולחן ערוך הללו הם רק לפי מי שסובר שאין בזמן הזה מקום שמוגדר רשות הרבים כי לפיו הגדרת רשות הרבים לעניין שבת הוא מקום שרוחבו שש עשרה אמה, אינו מקורה ועוברים בו שישים רבוא בכל יום, אבל השולחן ערוך עצמו (אורח חיים סי' שמה, ז) לא פסק כדעה זו, ולפיו אין צורך בתנאי שיעברו שם שישים רבוא בכל יום. מכל מקום לפי אותה דעה ש"השתא דלית לן רשות הרבים גמור... יש לעיין לשיטה זו למה אין תוקעין שופר בראש השנה בשבת בזמנינו, כיון דליכא רשות הרבים ולא שייך שמא יעבירנו ד' אמות". יש להשיב שלפחות כיום יש מקומות שמוגדרים רשות הרבים גם לפי דעה זו. כבישים בין־עירוניים שרוחבם הרבה יותר משש עשרה אמה, הם אינם מקורים ועוברים שם ביום הרבה יותר משישים רבוא. אדם שיחצה את הכביש מגבעת שמואל לכיוון בני ברק ולהיפך, או מרעננה לכיוון כפר סבא ולהיפך, בראש השנה שחל בשבת עם שופר בידו, עבר על איסור טלטול ארבע אמות ברשות הרבים.

13 רש"י (ויקרא שם) ציין מדרש זה, והרמב"ן (ויקרא שם) כתב שאכן לאחר החורבן תיקן רבן יוחנן בן זכאי שיתקעו בשבת בבית דין בלבד, "ואין לזה עיקר בענין הכתוב כלל. ומה שהזכירו במדרש ההלכה תקיעה בעשור דוחה שבת, לומר שהיא נעשית בכל יום הכפורים, כי הדחיה ביום הכפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אחת היא, שיום הכפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות".

14 לא נאמר במשנה וכן לא בתלמודים שתקנה זו היא זכר למקדש. אך הרב ישעיהו דטראני (פסקי רי"ד, ראש השנה כט ע"ב) כתב: "התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין ואפילו של עשרים ושלושה, כדי לעשות זכר למקדש". תקנת רבן יוחנן בן זכאי בנוגע לתקיעת שופר נזכרת במשנה (ד, א-ב) ולאחריה נזכרה במשנה (שם ג) תקנת רבן יוחנן בן זכאי בנוגע לנטילת ארבעת המינים במשך שבעה ימים לאחר החורבן. ייתכן שלפי תוס' רי"ד המילים שנכתבו לאחר תקנת רבן יוחנן בן זכאי בנוגע לארבעת המינים, "זכר למקדש", מתייחסות גם לתקנה שנזכרה קודם לכן בנוגע לשופר. עוד בעניין זה: הרב יוסף זוסמאנוביץ (תרועת מלך, סי' סט, ג). על הנהגתו של רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן ותקנותיו ראה בהרחבה בספרי: "זכר למקדש ודרישה לציון", באר יהודה – סוכה, עמ' 302-317.

תנאים חלקו בהיקפה של תקנת רבן יוחנן בן זכאי באשר לתקיעת שופר בשבת לאחר החורבן, ובאיזה בית דין מדובר, והגמרא (כט ע"ב – ל ע"א) דנה בדבריהם.[15] להלן סיכום דברי התנאים על פי רש"י והרי"ף על פי הר"ן.

רש"י (כט ע"ב) הסביר:

א. תנא קמא: תקנת רבן יוחנן בן זכאי הייתה שיש לתקוע בכל מקום שיש בו **בית דין, אפילו ארעי** (ד"ה בית דין דאקראי).

ב. רבי אלעזר: תקנת רבן יוחנן בן זכאי הייתה שיש לתקוע ביבנה, המקום שאליו גלתה הסנהדרין הגדולה לאחר החורבן, וכן בכל מקום שיש בו **סנהדרין גדולה שמקדשת חודשים** (ד"ה אלא ביבנה; ל ע"א ד"ה ובראש השנה לא היו).

ג. חכמים שאמרו לו: תקנת רבן יוחנן בן זכאי הייתה שיש לתקוע בכל מקום שיש בו **בית דין קבוע** בדומה לזה שהיה ביבנה (ד"ה בית דין דאקראי).

הר"ן (ח ע"א בדפי הרי"ף) הסביר את שיטת הרי"ף:

א. תנא קמא: תקנת רבן יוחנן בן זכאי הייתה שיש לתקוע בכל מקום שיש בו בית דין, אפילו ארעי, וזה כולל אפילו **בית דין של שלושה**.

ב. רבי אלעזר: תקנת רבן יוחנן בן זכאי הייתה שיש לתקוע ביבנה, ובכל מקום דומה שיש בו בית ועד בדומה לסנהדרין גדולה של **שבעים ואחד** שישבו במקדש שידעו לקדש חודשים, ושם תוקעים בפני שלושה שקידשו את החודש.

ג. חכמים שאמרו לו: תקנת רבן יוחנן בן זכאי הייתה שיש לתקוע בכל מקום שיש בו בית דין קבוע, ואין צורך בסנהדרין של שבעים ואחד אלא **סנהדרין קטנה של עשרים ושלושה**.

הר"ן כתב שהלכה כתנא קמא ויש לתקוע בשבת במקום שיש בית דין של שלושה, וכך עשה הרי"ף מעשה ותקע בבית דינו בשבת. משמע שלפיו אין צורך שאותם שלושה יהיו סמוכים, אלא העיקר הוא שיהיה זה בית דין קבוע.

כך כתב הרב יום טוב בן אברהם, הריטב"א (כט ע"ב):

> הרי"ף הביא משנה זו וגמרא דילה בהלכות. נראה שהוא סובר שזה נוהג אפילו בזמן הזה. ותלמידיו העידו עליו שהיה נוהג לתקוע שופר בבית דין שלו בשבת משום דהשתא ידעינן בקביעא דירחא. ונראה שהוא מפרש משנתנו כן, דרבי אלעזר סבר שלא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה דוקא כשהיתה שם סנהדרי גדולה, ואמרו לו סברי דהוא הדין כל מקום שיש שם בית דין דסנהדרי גדולה או קטנה או שלשה מהן שראוין לקדש החדש, ותנא קמא סבר אפילו בית דין שאינו סמוך אלא חשוב וקבוע במקומו וזהו בית דין דאקראי, והלכה כתנא קמא. ומה שאמרו בגמרא שאין תוקעין אלא בבבית דין שקידשו החדש אתיא כרבי אלעזר ודלא כהלכתא. וזה אינו נכון, ולא מצינו מי שינהוג כמותו בשום מקום מישראל.

הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן, ח ע"א בדפי הרי"ף) כתב על דברי הרי"ף:

> ועכשיו אין לנו סנהדרין לא גדולה ולא קטנה, ואין שום מקום בישראל שתוקעים בו ביום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת... וזה אחד מן המקומות המתמיהים הנמצאים בהלכות.

גם הרמב"ן (דרשה לראש השנה, עמ' רמה) הזכיר את העדות על הנהגת הרי"ף וכתב:

---

15 סיכום נרחב של שיטת הראשונים: בירור הלכה, ראש השנה עמ' מב-מד.

מכל מקום לא סמכו העולם על זה ואין מקום בעולם שיתקעו בשבת.[16]

לדברי הריטב"א, הרי"ף התבסס על דברי חכמים שהשיבו לטענת רבי אלעזר ולפיהם תקנת רבן יוחנן בן זכאי לתקוע בשבת היא בכל מקום שיש בו בית דין של שבעים ואחד, של עשרים ושלושה ושל שלושה. לפי תנא קמא גם בבית דין שאינו סמוך והוא קבוע במקומו יש לתקוע. על ההבנה הזאת של הרי"ף כתבו הרמב"ן, הרז"ה והריטב"א שאין היא נכונה, ולא מצינו מי שינהג כמותו בשום מקום מישראל.

הרמב"ם (הל' שופר ב, ח-ט) פסק:

> כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין, אבל בזמן שהיה המקדש קיים והיה בית דין הגדול בירושלם, היו הכל תוקעין בירושלם בשבת כל זמן שבית דין יושבין...
> ובזמן הזה שחרב המקדש, כל מקום שיש בו בית דין קבוע, והוא שיהיה סמוך בארץ ישראל, תוקעין בו בשבת. ואין תוקעין בשבת אלא בבית דין שקידשו את החדש. אבל שאר בתי דינין אין תוקעין בהן אף על פי שהן סמוכין. ואין תוקעין אלא בפני בית דין בלבד כל זמן שהן יושבין ואפילו ננערו לעמוד ולא עמדו תוקעין בפניהם, אבל חוץ לבית דין אין תוקעין.

לפי הרמב"ם בזמן המקדש תקעו בירושלים בעת שבית הדין הגדול היה יושב שם,[17] ולאחר החורבן בכל מקום שיש בו בית דין סמוכים ושבסמכותם לקדש את החודש, ובזמן שהם יושבים.[18]

לפי האמור בבבלי ועל בסיס דברי הרמב"ם, המחייב או המאפשר לתקוע בשופר במקדש הוא הימצאות בית הדין. מכאן שנקודת המוצא לתקנת רבן יוחנן בן זכאי לאחר החורבן היא עד כמה יש לדמות את בית הדין מחוץ למקדש לבית הדין הגדול – הסנהדרין, שישבו בלשכת הגזית במקדש. איזו דרגה של בית דין מספיקה גם מחוץ למקום המקדש על מנת שיתקעו מחוץ למקדש בראש השנה בשבת לאחר החורבן: שלושה, עשרים ושלושה, שבעים ואחד, סמוכים או לא, מקדשי חודשים בפועל או לא.

לפי הירושלמי, רבן יוחנן בן זכאי דימה מרכיב אחד שהיה בבית המקדש – סנהדרין שישבה בלשכת הגזית, לרמות או לדרגות שונות של בית דין מחוץ למקדש, וכדברי רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי (ירושלמי ראש השנה ד, ב): "יצאו בית דין ממקום ולא היו תוקעין".[19] אם כי עיקר מצוות שופר במקדש

---

16 אמנם הרמב"ן (מלחמת ה' שם) הגן על הרי"ף בטענות ההלכתיות שבעל המאור כתב נגדו, אך לא תמך בעמדתו של הרי"ף בנוגע לתקיעה בשופר בשבת.

17 חברי בית הדין הגדול היו יושבים בשבתות ובימים טובים בבית המדרש בהר הבית (תוספתא חגיגה ב, ד; סנהדרין פח ע"ב; רמב"ם הל' סנהדרין ג, א). רש"י (סנהדרין שם ד"ה יושבין) הסביר: "שלא יהו נראים כיושבין בדין, שבלשכת הגזית היו דנים". הרב צבי שכטר (ארץ הצבי, עמ' רלד) הסביר שחברי בית הדין הגדול היו יושבים גם בשבתות וימים טובים הגם שהם לא היו דנים, כי אין עיקר תפקידם לדון אלא ללמוד ולהמשיך את מסורת התורה שבעל פה. בתי דינים של עשרים ושלושה עיקר תפקידם לדון, ומאחר שאין דנים בשבתות וימים טובים, לא ישבו כלל.

18 הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל י, יב) חזר על כך שבראש השנה שחל בשבת תוקעים רק בבית דין שקידשו בו את החודש.

19 אזכור נוסף בירושלמי (ד, י) לתקיעת שופר בשבת: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקום אחד תוקעין ובמקום אחד מברכין [זכרונות, מלכויות ושופרות]". אמוראים חלקו להיכן עדיף ללכת כשמדובר לקראת סוף היום ואין אפשרות להיות בשני המקומות. הרב משה מרגלית (פני משה שם) כתב שמדובר לאחר החורבן, כשתוקעים בבתי דין שנמצאים בשתי עיירות סמוכות. גם בבבלי (לד ע"ב) נזכר: "שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין – הולכין למקום שתוקעין, ואין הולכין למקום שמברכין", אך לא נאמר שמדובר בראש השנה שחל בשבת.

עוד אזכור בירושלמי (סוכה ד, א) בנוגע לתקיעת שופר בשבת וגם כן בשמו של רבי סימון, שהורה לאותם שחישבו את לוח השנה לאחר שהפסיקו לקבוע חדשים על פי עדים, שייתנו דעתם שראש השנה והושענא רבה לא יחולו בשבת, מפני שתקיעת שופר ונטילת ערבה אינן דוחות את השבת. אבל אם החשבון אינו מסתדר ואין אפשרות שגם ראש השנה וגם הושענא רבה יהיו בימי חול אלא רק אחד מהם, עדיף שראש השנה יהיה בשבת והושענא רבה יהיה ביום חול. הרב דוד פרנקל (קרבן העדה שם) פירש (ע"פ דברי תוספות סוכה מג ע"ב ד"ה לא איקלע)

איננה רק בשל בית הדין, אלא בשל הדרשה מהפסוק "והקרבתם", כדברי הראב"ד (סוכה כא ע"א בדפי הרי"ף): "שאין לשופר עיקר מפורש בגבולין, שלא אמרה תורה 'שבתון זכרון תרועה' אלא במקום 'והקרבתם',[20] ולא נאמר 'בכל ארצכם' אלא ביובל". אף על פי כן, היות בית הדין במקדש אפשר לרבן יוחנן בן זכאי לתקן תקנה זו גם בבתי דין אחרים בשעה שהדיינים נמצאים שם.[21] כך הוסיף והדגיש הרב דוד הכהן, "הרב הנזיר" (קול ואור – ראש השנה, עמ' סג-סט): "עיקר תקיעה במקדש, ודוחה שבת כעבודה במקדש (יומא פה ע"ב)". בבית המקדש במשך כל השנה עושים בשבת מלאכות שאין עושים מחוץ למקדש, כמו שחיטה, וכך גם בנוגע לתקיעה בשופר בשבת. המלכת ה' באמצעות השופר היא בבית המקדש.

ג. כבר נשמעה קרן ביבנה – סנהדרין או מקדש?

לאחר דברי רבא בשם רבה שאין תוקעים בשופר בשבת בגבולין שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים, נאמר בגמרא (כט ע"ב):

> משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי וכו'.
> תנו רבנן פעם אחת חל ראש השנה להיות בשבת, והיו כל הערים מתכנסין.
> אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לבני בתירא: נתקע?
> אמרו לו: נדון.
> אמר להם: נתקע ואחר כך נדון.
> לאחר שתקעו, אמרו לו: נדון.
> אמר להם: כבר נשמעה קרן ביבנה, ואין משיבין לאחר מעשה.

הדיון בין רבן יוחנן בן זכאי לבין בני בתירא התקיים ביבנה, המקום שאליו גלתה הסנהדרין מירושלים לאחר החורבן (לא ע"א). רש"י (כט ע"ב ד"ה בני) כתב שבני בתירא "גדולי הדור היו". על מה רצו לדון בני בתירא עם רבן יוחנן בן זכאי? הרב יהודה אריה לייב אלתר (שפת אמת שם) הסביר:

שבראש השנה תוקעים ביום השני וכן שהתקיעות הן מצווה מהתורה "ולא צריך חיזוק. ערבה דברי קבלה וצריכה חיזוק". נראה להוסיף שייתכן שגם לפי רבי סימון ממילא אין מצווה לתקוע בשופר בשבת, ולכן כשאין ברירה עדיף לקבוע שראש השנה יהיה בשבת, וכך לא תתבטל מצוות ערבה.

20 דברים דומים לדברי הראב"ד כתב הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ל ע"ב). רבינו יהונתן מלוניל (סוכה כא ע"א בדפי הרי"ף) כתב גם כן שעיקר התקיעות במקדש אך מסיבה אחרת: "ואם תאמר, שופר בגבולין אמאי לא דחי [=שבת] כמו במקדש. הא לא כתיב 'לפני ה'' וסתמא כתיב בין במקדש בין בגבולין? יש לומר, כיון דכתיב בשופר 'זכרון תרועה' (ויקרא כג, כד), וכתיב במקדש 'והיו לכם לזכרון לפני ה' אלקיכם' (במדבר י, י) ילפינן האי זכרון מהאי זכרון, ויותר משמע במקדש משאר מדינה. אבל אם לא היה שבת היו תוקעין במדינה ובכל ארץ ישראל משום שמא האי זכרון תרועה סתמא כתיב". הר"י מלוניל חיבר בין הפסוק שבו הציווי על התקיעה בשופר בראש השנה, ובין הפסוק שבו הציווי לתקוע בחצוצרות במקדש על הקרבנות, בשניהם נאמר "זיכרון" וכאמור בחצוצרות "לפני ה'", ומכאן שעיקר המצווה בראש השנה היא התקיעה במקדש.

21 הרב מאיר איזנשטט (שו"ת פנים מאירות, ב, סי' קכו) נשאל על אודות ראובן שהייתה לו חזקה להיות התוקע ביום הראשון של ראש השנה, ולשמעון הייתה חזקה לתקוע ביום השני. בשנה בה חל ראש השנה בשבת, טען ראובן שהוא זה שצריך לתקוע, כי הוא זה שתמיד תוקע ביום הראשון שבו תוקעים בשופר. שמעון טען שהוא זה שתוקע ביום השני. הרב איזנשטט דן שם באריכות ומסקנתו: "אף ששניהם שוים במעלה, רשות ביד הקהל לבחור איזה מהם שירצה. הנלפע"ד כתבתי". בדבריו דנו: הרב חיים מרדכי מרגליות (שערי תשובה, שולחן ערוך סי' תקפא ס"ק ז); הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יורה דעה ג סי' קא). נראה לענ"ד ששמעון צריך להיות התוקע. הסיבה היא שלפי הירושלמי אין כלל מצווה לתקוע כשהיום הראשון חל בשבת, וגם לפי הבבלי חכמים גזרו שאין לתקוע בשבת. התקיעה ביום השני היא מצווה בפני עצמה, ואיננה התקיעה שנדחתה מהיום הראשון ליום השני. ראובן אפוא הפסיד את החזקה בשנה כזאת.

שנסתפקו בטעם ההיתר במקדש, אי משום המקדש, אי משום הסנהדרין. וחידש רבן יוחנן בן זכאי דהבית דין גורם.

אם סיבת התקיעה במקדש בבניינו בשבת היא מצד המקום – המקדש, הרי זו מצווה מיוחדת למקדש, ואין היא נוהגת בגבולין כלל. מצוות תקיעת השופר בגבולין היא מצווה אחרת, ואין היא מצוות תקיעת שופר כמו במקדש. אך רבן יוחנן בן זכאי קבע שהמצווה במקדש היא מצד היות הסנהדרין שם, ועל כן ניתן להמשיך ולתקוע במקום שאליו גלתה הסנהדרין.

לדברינו זה ההבדל בין הבבלי לירושלמי. לירושלמי, תקיעת שופר במקדש היא גם בשל היות הסנהדרין שם וגם בשל היות התקיעה בשופר במקדש כקרבן. לפי הסוגיה בבבלי תקיעת שופר במקדש היא רק בשל היות הסנהדרין שם. ברורה אם כן הכרעת רבן יוחנן בן זכאי שהמרכיב של הסנהדרין הוא גורם משמעותי יותר, ומכאן תקנתו שיתקעו בשבת בכל מקום שיש בו בית דין. בתקנתו המשיך רבן יוחנן בן זכאי את מציאות הסנהדרין שישבה במקדש לכל מקום שיש בו בית דין – התפשטות השכינה והקדושה מהמקדש שחרב למדינה לגבולין. השפת אמת השיב בכך גם על השאלה באיזו סמכות תיקן רבן יוחנן בן זכאי את תקנתו, הלא אין בית דין מבטל דברי בית דין חברו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין, ואם התקנה הקודמת הייתה שאין לתקוע בגבולין, כיצד שינה זאת רבן יוחנן בן זכאי? אלא שרבן יוחנן בן זכאי המשיך את התקנה הקודמת, לבבלי – במלואה, ולירושלמי – באופן חלקי.

לפנינו אפוא שני הדגשים בדבר משמעות תקיעת שופר במקדש, ולא רק בשבת. לבבלי, הסנהדרין הגדולה ישבו סמוך למזבח בלשכת הגזית כדי להורות שמשפטי התורה וחוקיה יונקים את כוחם ממקור הקודש של האומה. אילו אינם משפטים שכליים בלבד אלא גילוי אלוקי. המשפט הוא דרישת אלוקים. "כי יבוא אלי העם לדרוש א־להים" (שמות יח, טו). הסנהדרין ישבה חציה בקודש וחציה בחול (יומא כה ע"א) כדי לחבר ולקשר בין חיי החולין של האומה, הציבוריים והפרטיים, לבין הקודש במעלתו הגבוהה ביותר. הם בראש הנהגת התורה של האומה, ותחתיהם סנהדראות בערים ובשבטים, לדרגותיהם השונות. "בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, ומהם **חוק ומשפט יוצא לישראל**" (רמב"ם הל' ממרים א, א). התקיעה בשופר היא קריאה לתשובה, לשמירת החוק והמשפט האלוקי בארץ.

כוחם של הסנהדרין כמייצגי עם ישראל הוא גם בחקיקת הזמנים, כשותפות ביצירה, בבריאה. הסנהדרין הם מקדשי החודש (ח ע"א-ע"ב):

> "תקעו בחדש **שופר** בכסה ליום חגנו" (תהלים פא, ד), איזהו חג שהחדש מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה וכתיב "כי חק לישראל הוא משפט לא־להי יעקב" (שם ה). תנו רבנן: "כי חק לישראל הוא משפט לא־להי יעקב" מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש.

רש"י (ד"ה אלא) כתב: אם קבעו ישראל את חוק החודש ["כי חק לישראל"] – יהא משפט לקב"ה ["משפט לאלוקי יעקב"]. כך מופיע בירושלמי (א, ג):

> אמרו בית דין: היום ראש השנה. הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת: העמידו בימה, יעמדו סניגורין, יעמדו קטיגורין, שאמרו בני היום ראש השנה.
> נמלכו בית דין לעברה למחר, הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, יעברו סניגורין, יעברו קטיגורין, שנמלכו בני לעברה למחר. מאי טעמא? "כי חק לישראל הוא משפט לא־להי יעקב" אם אינו חוק לישראל כביכול אינו משפט לא־להי יעקב.

בבית הדין ביבנה גם היו מעברים את השנה: "כשהינו עוסקין **בעיבור השנה ביבנה**, לא היינו מפסיקין לא לקריאת שמע ולא לתפילה" (שבת יא ע"א). יבנה היא המקום הראשון שאליו גלתה הסנהדרין, וגם כשגלו

משם לאושא, שוב חזרו אחר כך ליבנה (ראש השנה לא ע"ב). הנסיון לחזור דווקא ליבנה נבע מכך ש"אין מעברין את השנים אלא ביהודה" (סנהדרין יא ע"ב), ויבנה היא בארץ יהודה.[22] לפי רבי אלעזר, הסנהדרין שביבנה היא המשכה של הסנהדרין שבירושלים, ויש לה מעמד זהה, ולכן שם תיקן רבן יוחנן בן זכאי את תקנתו. "'כי יפלא ממך דבר למשפט ובאת' (דברים יז, ח) – לרבות בית דין שביבנה" (ירושלמי סנהדרין יא, ג). עשר גלויות שגלתה סנהדרין הן עשר דרגות של הסתלקות השכינה (ראש השנה לא ע"א-ע"ב). יבנה היא עדיין במקום שהשכינה בתוכו, בארץ יהודה. משם גלתה סנהדרין לבסוף למקומות שונים בגליל.

לפי הירושלמי הדרשה מהפסוק "והקרבתם" לא באה רק לציין היכן תוקעים, אלא גם באה לבטא **שבתקיעות במקדש**, ולא רק בשבת, **יש ממד של קרבן, של עבודת מקדש**. בירושלמי (ד, ח) אמר רבי אחא בר פפא שהתקיעות הן לכתחילה בעת הקרבת מוספי היום, "שמצות היום במוסף".[23] לאחר החורבן לא קיים עוד ממד הקרבן שבתקיעת שופר במקדש, ונשאר רק הממד של היות בית הדין במקדש, וזאת על פי הדרשה הקודמת בירושלמי "באחד לחודש" (ויקרא שם), שבמקום שיודעים מתי אחד לחודש – בבית דין, שם תוקעים גם בשבת, ומכאן לתקנת תקיעת שופר בגבולין בשבת בכל מקום שיש בו בית דין.

ד. גבולות המקדש ותקיעה בשופר בירושלים ובהר הבית

במשנה (כט ע"ב) נאמר:

> יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה.

רש"י ותוספות (ד"ה אבל לא במדינה) הסכימו: "לא בירושלים, ולא בגבולין". תוקעים בשבת אך ורק בבית המקדש. אך הרמב"ם (פירוש המשנה, ראש השנה ד, א) כתב: "כבר ביארנו לך כמה פעמים[24] כי מקדש נקראת ירושלם כולה. ומדינה, שאר ארץ ישראל". "במקדש היו תוקעין" – הכוונה למקדש ולירושלים כולה. כך כתב הרמב"ם (הל' שופר ב, ח):

> בזמן שהיה המקדש קים והיה בית דין הגדול בירושלים, היו הכל תוקעין בירושלים בשבת כל זמן שבית דין יושבין.[25]

על פי שיטת הרמב"ם, על מנת לתקוע בשבת בירושלים יש צורך בבית דין סמוך וקבוע ובזמן שבית הדין יושב שם.

בשנים תרס"ה ותרס"ו חל ראש השנה בשבת. באותם ימים גר בירושלים העתיקה הרב עקיבה יוסף שלזינגר, שפרסם מאמרים שלפיהם יש לתקוע בראש השנה בשבת, בשל שיטת הרי"ף שתוקעים בכל מקום

---

22 ראה בהרחבה בספרי: "עיבור השנה וקידוש החודש בארץ ישראל", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 203-222.

23 ראה בהרחבה בשיעור כז: "השני מתקיע" – תקיעת שופר בתפילת מוסף.

24 רמב"ם פירוש המשנה (מעשר שני ג, ד; שקלים א, ג; סוכה ג, יב). המשותף לכל המקורות הללו הוא שכשנזכר מקדש ומדינה באותו עניין, אזי מקדש הכוונה לכל ירושלים, והמדינה היא שאר ארץ ישראל. ראה: הרב משה פיינשטין (שו"ת אגרות משה, ד, סי' סג, אותיות ו-ז). העמקה והרחבה רבה בעניין זה: הרב נריה גוטל ("מקדש ומדינה – הגדרות וביאורן", שלמי שמחה, סי' לט).

25 הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן סי' צו, אות ט [עמ' ריט]) כתב שלפי הרמב"ם ירושלים בכלל מקדש לעניין תקיעת שופר בשבת, וקישר זאת לדברי הרמב"ם (הל' בית הבחירה ו, טז): "לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר 'והשמותי את מקדשיכם' (ויקרא כו, לא) ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים". אך לכאורה, התקיעה בשופר בכל ירושלים בשבת איננה קשורה לקדושה הנצחית שם, אלא להיות בית הדין יושב שם. ראה גם: הרב שאול ישראלי (עמוד הימיני, סי' מה-מו).

שיש בו בית דין, וכן בשל שיטת הרמב"ם שכתב שדברי המשנה "במקדש היו תוקעים" הכוונה לכל ירושלים. הרב שלזינגר עצמו תקע בביתו שבעיר העתיקה בשנים הללו.[26]

הרב שלמה גורן ("תקיעת שופר במדינה ותקיעת שופר במקדש", מועדי ישראל, עמ' לח) כתב על כך:

> לפני למעלה משמונים שנה, התעוררה בעיה זו של תקיעת שופר בשבת בירושלים בין החומות בחריפות רבה ע"י אחד הרבנים שעלה מהונגריה, הרב עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל. בשנה בה חל ראש השנה להיות בשבת, הסתתר הרב שלזינגר במרתף בירושלים העתיקה, ותקע לעצמו סדר התקיעות הראשונות. המעשה עורר פולמוס גדול בארץ ובתפוצות. כיום אם היינו עולים בראש השנה על הר הבית ומתפללים שם במקום המותר לטמאי מתים, **היינו רשאים ואף מצווים** ע"פ ההלכה לתקוע ביום ראשון של ראש השנה שחל בשבת **לפי כל הדעות**.[27]

הוא ציין שאת התפילות הוא מקיים בבניין "המחכמה", הממוקם חציו בצד המזרחי של הכותל המערבי בתוך הר הבית, ושוב חזר וכתב:

> מכיון שדינו של המקום כדין הר הבית, אם נתפלל שם בראש השנה שחל להיות בשבת נתחייב לדעת כל השיטות בהלכה לתקוע שם בשופר בראש השנה.

על עמדות אלו כתב הרב מיכל זלמן שורקין (הררי קדם, א, עמ' כג):

> במה שהיו שדנו אם יש דין תקיעות בירושלים בזמן הזה, דכיון דכל ההיתר נתבאר דיסודו בזה שירושלים היא מקום בית דין הגדול, אם כן בזמן הזה דאין בית דין כלל, פשיטא שלא שייך עוד היתר תקיעות בשבת.[28]

---

26 דברי הרב עקיבה יוסף שלזינגר, תגובות על הצעתו ותשובותיו למגיבים, התפרסמו בהמשכים במשך כמה שנים בכתב העת תל תלפיות, מגליון אב תרס"ד עד גליון אלול תרס"ח. עוד על הפולמוס: הרב שלמה יוסף זוין (המועדים בהלכה, עמ' נב).

27 הרב שלמה גורן ("המסתורין של יום הדין של ראש השנה", מועדי ישראל, עמ' כד-כז; משיב מלחמה, ד, עמ' תעה-תעז) כתב שבבית המקדש תוקעים אף בראש השנה שחל בשבת, מפני שהתקיעות במקדש הן תמיד תקיעות של שמחה ולא של יבבה, והן משתלבות במצוות התקיעה של שבת עצמה שהייתה במקדש, כנאמר: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י, י). לדברינו, התקיעות בראש השנה אינן קשורות כלל לתקיעות על הקרבנות שהיו בבית המקדש בראש השנה ובמועדים ובשבתות, וממילא הן יכולות להיות גם של יבבה. לא מצאנו הבחנה בין אופי התקיעות של מקדש לגבולין ולעניין שמחה ויבבה. ראה גם: הרב שלמה גורן ("הליכות החורבן", תורת המועדים, עמ' 442-456).

28 הרב ישראל אריאל (מחזור המקדש – ראש השנה [נוסח ספרד], מהד' תשנ"ח, עמ' 129-135), ראש מכון המקדש בירושלים, עיין בסוגיה ובדברי הרי"ף והרמב"ם, ובדברי הרב עקיבה יוסף שלזינגר, וסיים שכעת שעם ישראל חזר לשלוט בהר הבית ובמקום המקדש, יש מקום לדון בחובת התקיעה בשבת בתחומי הר הבית כדין ראש השנה במקדש. ראש השנה בשנים תשס"ז ותש"ע חל בשבת. הרב ישראל אריאל ועוד רבנים ותלמידי חכמים תקעו בשופר בעיר העתיקה בשבת. בשנת תשע"ד כתב הרב ישראל אריאל ("התקיעה בבית דין סמוך – בראש השנה שחל בשבת", סנהדרין גדולה, עמ' 363-503) מאמר מקיף ובו דן בדברי ראשונים רבים ונימק את השיקולים ההלכתיים מדוע ואיך תקעו בשבת בירושלים בשנת תש"ע. בסוף דבריו שם כתב המלצות לקראת התקיעה בשבת בראש השנה תשפ"א. אכן בראש השנה תשפ"א, ואחר כך בראש השנה תשפ"ד, הוא ועוד רבנים ותלמידי חכמים תקעו בשבת בעיר העתיקה. לקראת ראש השנה תשפ"ד פרסם הרב אריאל ספר: שופר ולולב בשבת, ובו הוא חזר על עיקרי דבריו. יש להעיר הערות רבות על דבריו ועל הבנתו את המקורות שציין כמסייעים לדעתו. הבסיס העיקרי לנהוג כן הוא הנהגתו של הרי"ף שתקע בבית דינו. אם כך, הרי שאין הדבר תלוי כלל בהיות בית הדין בירושלים, אלא בכל מקום שיש בית דין קבוע, וכפי שהעידו על הרי"ף שתקע במקומו בחוץ לארץ. יש להוסיף עוד שאמנם יש לדון מה הכוונה בית דין הקבוע בירושלים כיום, כי יש הרבה הרכבים, אך נראה שהדיינים היושבים בקביעות בהרכבים הללו סוברים שאין לתקוע בשבת.

אכן לא ניתן לכתוב כדברי הרב גורן שיש לתקוע בשבת בהר הבית "לפי כל הדעות". כאמור, על העדות בשם הרי"ף כתבו כמה ראשונים ש"זה אינו נכון", "ואין מקום בעולם שיתקעו בשבת". לשיטת הרמב"ם המקדש לעניין תקיעת שופר בשבת הוא כל ירושלים, אך כך גם בכל עיר אחרת שיש בה בית דין קבוע וסמוך. העובדה שהתקיעות הן בהר הבית אינה משנות דבר. כיום אין דיינים סמוכים בשום בית דין ולכן אין לתקוע בשבת.[29]

ה. שמיעת קול שופר ממי שתוקע בראש השנה בשבת

הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש – ראש השנה, עמ' קו-קז; שו"ת הר צבי, אורח חיים, ב, סי' פח) ציין את מעשהו של הרב עקיבה יוסף שלזינגר ודן בשאלה שדנו בה רבנים בעקבות כך:

> הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר בעל "הלב העברי" עשה תעמולה בירושלים לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת ונימוקו עמו.
>
> ונתעוררה השאלה אם יש ענין ללכת שם ולשמוע את התקיעות כיון שבין כך הוא תוקע, והשומעים אינם עושים בזה איסור. (ובירושלים אמרו אז שהוא עשה מעשה ותקע בראש השנה שחל בשבת). אמנם גדולי התורה חלקו עליו, אבל מספק אולי יש ממש בדבריו. אפשר שיש לשמוע, כיון שהשומעים אינם עושים בזה שום איסור, והוא בין כך תוקע.
>
> ולכאורה יש מקום לשמוע את התקיעות מטעם שכתב הגאון רבי עקיבא איגר (דרוש וחידוש מערכה ח, ד"ה והנה המגן אברהם [חידושי רעק"א, פסחים פט ע"א]): "גם גדול שתוקע בשבת קיים מצוות שופר, דזמנו גם בשבת אלא דעבר על שבות דשבת". ואם כן בנידון דידן לגבי השומעים ודאי שמקיימים מצוות שופר מן התורה, וגם אינם עוברים על שבות דשבות.[30]

הרב יוסף כהן, חתנו של הרב פרנק (מקראי קדש שם), העיר שמאחר שהתוקע אינו חייב לתקוע בשבת כי חכמים אסרו, יש להגדירו כמי שאינו בר חיובא וממילא גם השומעים לא קיימו מצווה כי הם שמעו ממי שאינו בר חיובא.

נראה שהמפתח לדיון זה הוא בתשובה לשאלה מה מקור הסמכות של חכמים לקבוע שאין לקיים מצוות שופר בשבת שהיא מצווה מהתורה? בגמרא (יבמות צ ע"ב) נאמר שיש כוח לחכמים לעקור מצווה ב"שב ואל תעשה". בין הדוגמאות נזכרו גם שופר ולולב. רש"י (ד"ה שופר ולולב) הסביר שהכוונה לקיום המצוות הללו בשבת: "שופר ולולב – מצות עשה, ומבטלינן להו בשבת מדרבנן משום גזירה שמא יטלנו בידו". כך כתב רש"י (ברכות כ ע"א ד"ה שב ואל תעשה שאני): "דברים רבים התירו לעקור דבר תורה מפני סייג ומפני כבוד הבריות, היכא דאינו עוקר דבר במעשה ידים אלא יושב במקומו ודבר תורה נעקר מאליו, כגון תקיעת שופר ולולב בשבת, וסדין בציצית, ודכוותייהו טובא ביבמות (דף צ', ב')".

הרא"ה קוק (עץ הדר השלם, אות טו, עמ' עה-עו) כתב שיש שתי אפשרויות להסביר מה המשמעות לעקור מצווה ב"שב ואל תעשה":

> יש לומר בשני אופנים הא דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה. [א] או דכל כך מסרה תורה כח לחכמים להחמיר בדבריהם עד שאף על פי שהמצווה עומדת בחיובה, מ"מ נדחית היא מפני דבריהם בשב ואל תעשה, שהענין שלא לעבור על דבריהם בקום ועשה, חמור הוא מהאיסור של מניעת המצוה בשב ואל תעשה והוא כדמות דיחוי במצוות... [ב] או דיש לומר דהתורה מסרה לחכמים

---

29 על אפשרות חידוש הסמיכה ראה בספרי: "עיבור השנה וקידוש החודש בארץ ישראל", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 203-222.

30 על דברי רבי עקיבא איגר הללו כתבו: הרב יואב יהושע ויינגרטן (חלקת יואב, קונטרס קבא דקשייתא קושיה צט); הרב נתן געשטטנר (שו"ת להורות נתן, טז סי' ל); הרב אשר וייס (מנחת אשר – מועדים, ראש השנה סי' ט) ועוד.

> כח להפקיע חיובה של המצוה במקום שהם רואים שיש צורך לזה בשב ואל תעשה, וממילא כאשר המצוה נפקעת מחיובה על ידם, נשאר החומר של שמירת דבריהם בתקפו.

לפי פירוש [א] המצווה עומדת על כנה, אך יש כוח לחכמים לדחותה כפי שחכמים קבעו במצבים אחרים לדחות קיום של מצווה. אמנם ערעור על גזרת חכמים שלא לקיים המצווה מהתורה, חמור יותר מכך שחכמים גזרו שלא לקיים מצווה בשב ואל תעשה. לפי פירוש [ב] התורה נתנה סמכות לחכמים להפקיע לחלוטין חובה לקיים מצווה כשהם רואים צורך בדבר, ויש חובה לשמוע ולקבל דבריהם.[31]

הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, יורה דעה סי' קמא אות יא) הסביר כמו פירוש [א]:

> כיון דחכמים אין יכולין לעקור דבר מן התורה רק בשב ואל תעשה הוא, כמו שכתב רש"י ברכות (דף כ ע"א)... ואם כן לא עקרו חכמים המצוות עשה כלל שיהיה בטל המצוה לתקוע בשבת. דאם כן הרי חכמים עוקרים המצוה בידים, וזה אין כח בידם לעשות, ואיסורא נמי אית בהו שעוקרים... אלא ודאי המצוה נשארת במקומה.

נראה שגם את רש"י ניתן להסביר על פי שני הפירושים. רש"י (יבמות שם) כתב ש"מבטלינן להו" ומשמע מדבריו שבפועל המצווה בטלה כי אין מקיימים אותה, אך חיובה כמצווה נשאר וקיים (דה פקטו). רש"י (ברכות שם) כתב: "התירו לעקור דבר תורה... דאינו עוקר דבר במעשה ידים... דבר תורה נעקר מאליו", ומשמע שהמצווה נעקרת לחלוטין (דה יורה).[32] לפי פירוש [ב] בעקבות גזרת חכמים המצווה נעקרת ואין מצווה כלל לתקוע בשבת, וממילא גם התוקע וגם השומעים לא קיימו מצווה.

כאמור, הדיון בשני הפירושים הללו כפי שהציע הראי"ה קוק הוא על פי האמור בבבלי, אך כפי שציינו לעיל, על פי הירושלמי אין מצווה כלל לתקוע בשופר בשבת, וממילא גם התוקע וגם השומעים לא קיימו מצווה כלל.[33]

---

31 הרב אלחנן וסרמן (קובץ הערות – יבמות, סי' סט) האריך לחקור בשני הפירושים הללו.

32 הראי"ה קוק (מצות ראיה, עמ' לט) כתב: "דהיתר חכמים בשב ואל תעשה לא היה בדרך דחיה כי אם בדרך היתר, וכן משמע הלשון 'יש כח ביד חכמים לעקור דבר מהתורה בשב ואל תעשה', דלשון עקירת הדבר מורה על היתר ולא על דיחוי". הרב צבי יהודה הכהן קוק (שם עמ' רז) הוכיח את דברי הראי"ה קוק מכמה מקורות. כאמור דברי רש"י בגמרא בברכות וביבמות משקפים את שתי האפשרויות הללו. יש להעיר שהביטוי "יש כח ביד חכמים לעקור דבר מהתורה בשב ואל תעשה" מופיע כך פעמים רבות כבר בדברי ראשונים אך אינו מופיע בדברי תנאים ואמוראים. עוד בעניין זה: הראי"ה קוק ("מאמר בענין חנוכה", שמועות ראיה [עורך: הרב קלמן אליעזר פינקל, ירושלים תרצ"ט], עמ' קיא-קטו).

33 הרב אפרים אושרי (שו"ת ממעמקים, ד, סי' ה) כתב על שאלה שאמנם עוסקת בנוגע לנטילת ארבעת המינים כשיום טוב ראשון של סוכות חל בשבת, אך שאלה דומה יכולה להישאל גם בנוגע לתקיעת שופר בשבת. "שאלה מגיטו קובנא שהגיע אליהם שליח של מומחה לבית המלאכה יהודי ששיחד את הגרמני, והביא אתו ארבעה מינים ביום ראשון של חג. אלא שהוא היה צריך לחזור עם ארבעת המינים באותו יום, ויום ראשון זה היה בשבת. האם יכולים ליטול לולב בשבת כשידוע שלא יוכלו יותר לקיים מצות לולב. וכתב שם שלא הורה בזה לא איסור ולא היתר ומכיון שלא הורה להם לאיסור, הבינו מעצמם שכל הנוטל אינו מפסיד ולכן רבים מיהרו בזריזות לקיים את מצות נטילת לולב ולברך ברכת שהחיינו על שזכו לקיים את המצוה הגדולה הזאת ועיניהם זלגו דמעות בשעת מעשה דמעות של שמחה ושל דאגה בידעם שאולי זוהי הפעם האחרונה בחייהם לקיים את המצוה של נטילת לולב. ואחד מחסידי ליובאוויץ רבי פייבל זיסמאן ה"ד אמר שהוא מקיים את המצוה מבלי לשאול כל שאלות ומוכן לקבל גהינום על קיומה של מצוה זו, כי כל ימיו פזר הון רב בכדי לקנות אתרוג מהודר ועכשיו אולי לפני מותו בטוח הוא שקיומה של מצוה תעמוד לו ליום הדין". אמנם יש להוסיף שיש הבדל בין מצוות שופר לבין מצוות ארבעת המינים. התקיעה בשופר היא איסור שבות, ואם אין כלל מצווה לתקוע בשופר בשבת אזי התוקע עובר עבירה. לעומת זאת אין איסור בנטילה עצמה של ארבעת המינים בשבת. גם אם אין מצווה בדבר (לפי פירוש ב), לכל היותר הנוטל נענע צמחים אך לא עבר עבירה.

סיכום

על פי הירושלמי כשראש השנה חל בשבת אין כלל מצווה מהתורה לתקוע בשופר בגבולין. רק בבית המקדש, במקום שבו יודעים מתי קידשו את החודש ושם מקריבים קרבנות, שם תוקעים בשופר בשבת. לפי הבבלי, יש מצווה מהתורה לתקוע בשופר בשבת במקדש ובגבולין, אלא שחכמים גזרו שלא לתקוע בשבת בגבולין מחשש שאדם שאינו יודע לתקוע ילך לחכם שילמדו ויטלטל ארבע אמות ברשות הרבים.

לאחר חורבן בית המקדש השני תיקן רבן יוחנן בן זכאי שיש לתקוע בכל מקום שיש בו בית דין. תנאים חלקו בהיקף תקנת ריב"ז – אם דווקא בבית הדין הגדול כמו זה שגלה ליבנה, או בכל מקום שיש בו בית דין של עשרים ושלושה, או אף של שלושה.

בגמרא מסופר על שיח שהיה ביבנה בין רבן יוחנן בן זכאי ובין בני בתירא שערערו על תקנת רבן יוחנן בן זכאי לתקוע בשבת. להבנתם תקעו בשבת בבית המקדש בשל היותו מקום שמקריבים בו את הקרבנות, בדומה להבנת הירושלמי, ואילו רבן יוחנן בן זכאי קבע שגם במקדש תקעו בשל היותו מקום מושב בית הדין, ועל כן יש להמשיך לתקוע בכל מקום שיש בית דין.

על הרי"ף העידו שהוא תקע בבית דינו. אך הרמב"ם פסק שהאמור במשנה שתוקעים במקדש הכוונה לירושלים, ותוקעים כשיש בית דין סמוכים, וכך בכל מקום.

במהלך הדורות לא היו מי שתקעו בירושלים או במקום שיש בו בית דין, למעט העדות על הרי"ף. אמנם, הרב עקיבה יוסף שלזינגר, שהתגורר בעיר העתיקה בירושלים, תקע בראש השנה שחל בשבת בשנים תרס"ה-תרס"ו, ומאז יש נוספים שתוקעים גם כן כשראש השנה חל בשבת. הנהגתם מבוססת בעיקרה על המסופר על הרי"ף, אלא שהנהגת הרי"ף איננה מקובלת על ראשונים אחרים. גם לפי הרמב"ם שכתב שמקדש הכוונה לירושלים, יש צורך בקיומו של בית דין קבוע ושדייניו סמוכים, וזאת אין לנו כיום.

אחרונים דנו בשאלה אם השומעים מקיימים מצוות שופר כשהם שומעים ממי שתוקע בשופר בשבת בירושלים. מצד אחד חכמים ביטלו את המצווה לתקוע בשופר בשבת בשב ואל תעשה, ועל כן ייתכן שהתוקע אמנם עובר על דבריהם אך מקיים מצווה מהתורה וממילא השומעים קיימו גם כן, ומצד שני אפשר לומר שביטול המצווה בשב ואל תעשה הוא עקירתה לגמרי וממילא אין מצווה כלל לתקוע בשבת. על פי הירושלמי אין מצווה כלל לתקוע בשופר בשבת.